

Sivil Toplum ve Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümü: Dini Aktörlerin Çözüm Sürecindeki Rolü

Civil Society and International Conflict Resolution: The Role of Religious Actors in the Process of Resolution

Ali Can

Öz

Uyuşmazlıkların çözümünde sivil toplum gruplarının da çok sık olmasa bile yer aldığı görülmektedir. Sivil toplum gruplarının uzlaştırma faaliyetleri dışında bırakılması uzlaşma sürecini daha kolay işler hale getirdiği düşünülse de, sivil toplum gruplarının katılımı olmadan tesis edilen uzlaşma kalıcı olamaz. Sivil toplum gruplarının uzlaşma süreçlerine doğrudan veya dolaylı yollarla katıldığı durumlarda, tesis edilen barış ortamının daha uzun süre devam ettirilmesi mümkün olmaktadır. Din kavramı ve inanç farklılıkları son yılların 'çatışma' nedenleri arasında gösterilmektedir. Ancak, özünde insanları iyiliğe çağırma, moral değerleri ön plana çıkararak toplumsal barış ve huzuru tesis etme amacını güden dini inanışlar, doğru anlama ve yorumlama ile uyuşmazlıkların sonlandırılıp, barışın tesisinde etkili olabilecek önemli bir potansiyele sahiptir. Bu çalışmada, dini değerlerin çatışmaların değil barış ve huzurun tesis edilmesini teşvik eden özellikleri analiz edilerek, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde aktif rol alan dini aktörlerin katkıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Uyuşmazlık, Sivil Toplum, Etkili Arabuluculuk, Uzlaşma Faaliyetleri, Dini Aktörler

Abstract

Civil society groups take sometimes place in the resolution of disputes. Even though it has been supposed that the exclusion of civil society groups makes the reconciliation process easier to work, the settlement between conflicted parties cannot be sustained without the

participation of the permanent civil society groups. In cases involving directly or indirectly civil society groups, the reconciliation process is possible to continue much longer. This study analyzes the contributions of religious actors in international conflicts by referencing to their attributes that strive peace, not conflict. Religion and differences in religious beliefs are presented as conflict resources in recent years. However, it is the fact that religions with the purpose of leading people to the morality has huge potential to solve conflicts and sustain peace in the society.

Keywords: International Conflict, Religion, Effective Mediation, Reconciliation Activities, Religious Actors

Giriş

Uluslararası ilişkilerin her geçen gün daha da yoğunlaşarak karmaşık hale gelmesine paralel olarak, devletler arasındaki uyuşmazlıklarda artış göstermektedir. Uluslararası uyuşmazlık, devletler arasında bir sorunun hukuksal veya maddi unsurları konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları ya da hukuksal görüşler veya maddi çıkarlar konusundaki görüş farklılıkları şeklinde ortaya çıkar. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 1924 yılında Mavrommatis davasında verdiği ve 1926 yılında "Boskurt-Lotus" davasında tekrarladığı tanımda uluslararası uyuşmazlık, "iki devlet arasında hukuksal veya maddi bir nokta ya da konu üzerindeki anlaşmazlık, hukuksal tezler veya çıkarlar arasındaki zıtlık ve çatışma" olarak ifade edilmiştir.

Uyuşmazlıkların çözümü iç içe girmiş bir çok tartışmalı konu üzerinde farklı bakış açıları geliştirilerek ortak bir anlayış geliştirmeye yönelik çabaları içerir. Çatışmanın kompleks yapısı nedeniyle, taraflar arasında uzlaşma arayışında olan aktörlerden çatışmanın unsurlarını geniş bir perspektiften tanımlamaları ve tarafların hassasiyetlerine uygun çözüm önerileri sunmaları beklenir. Sivil toplum grupları, doğası gereği grift unsurlar içeren uyuşmazlık çözüm süreçlerine dahil edilmesi çatışma alanında uzun yıllardır tartışılan kavramlardan biridir. Toplum yapısı, değerleri ve eğilimleri hakkında geniş bir bilgi birikimi ve teknik imkanlara sahip sivil toplum grupları, toplumun nabzını uzlaşma masasına taşıyabilecek potansiyele sahiptir (Kempel, 1999). Ancak yaşadıkları tecrübeler ışığında barış yanlısı olan bu grupların çeşitliliği ve resmi sıfatının olmaması uyuşmazlık sürecine dahil olmalarını engellemektedir.

Uyuşmazlıkların arttığı bir dünyada din, genel olarak gruplar arası çatışmaların kaynakları arasında gösterilmektedir. Bu durumun, özünde insanları mutlak doğruya ve barışa çağırma amaçlayan dini inanışların, takipçileri tarafından farklı yorumlanmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Dini inanışların toplumsal çatışma nedeni olması, aslında toplumlar tarafından dine verilen önemin de bir göstergesidir. Genel olarak bütün toplumlarda dini inanışlardan uzak yaşamaya çalışan insanlar olsa da, toplumun geneli için “din” kavramı, insanın temel ihtiyaçları arasında yerini bulmuş, hatta canlı bomba ve 11 Eylül saldırıları gibi olaylar, bazı gruplar için dinin “yaşama hakkı”ndan bile daha önemli olduğunu göstermiştir. “Din” kavramının toplum üzerindeki bu etkisi, dini aktörler tarafından doğru değerlendirilerek, uyuşmazlıkların yatıştırılmasında ve nihai çözüme kavuşturulmasında “arabuluculuk” rolü üstlenilerek kullanılmıştır.

Ancak dini aktörlerin arabuluculuk yöntemlerini belirlerken, her uyuşmazlığın niteliğini belirleyen dinamikleri ve kaynakları dikkate almaları gerekir. Bunun yanında arabulucunun kimliği de sürecin başarısını etkileyen önemli unsurlardan biridir (Bercovitch ve Houston, 1993). Özellikle etnik ve dini temelli uyuşmazlıklarda en etkili arabulucunun belirlenmesi için yapılacak değerlendirmelerde, o uyuşmazlığı belirleyen temel faktörler çok önemlidir. Bu çalışmada, dini aktörlerin arabulucu olarak uluslararası uyuşmazlıkların çözümündeki rolü analiz edilerek, başarılı çözüm sürecini belirleyen etkenler ortaya konulmaktadır.

Sivil Toplum Gruplarının Uyuşmazlık Çözüm Sürecine Katılımı

Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 33. maddesinde uluslararası barışı tehdit eden bir uyuşmazlığa taraf olanların, bu uyuşmazlığı görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik, bölgesel örgütler veya antlaşmalarla veya kendi seçecekleri başka yollarla çözmeleri gerektiği belirtilmiştir. Tarafların sayılan metodları kullanarak çözüm arayışında bulunmadan, bir uyuşmazlığı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu önüne getirmeleri Antlaşmanın 37. maddesi ile yasaklanmıştır. Bu maddede belirtilen “bölgesel örgütler” kavramı, sivil toplum kuruluşlarının da uyuşmazlıkların çözümünde yer alabileceğine işaret etmektedir.

Sivil toplum, devlet kurumlarından tamamen bağımsız, toplumun menfaatlerini için çalışmayı amaç edinen dernek, vakıf, sendika, ticaret odası ve dini cemaatler gibi oluşumları temsil eden çok geniş bir kavramdır (Diamond, 1999). Son yıllarda sivil toplum gruplarının uzlaşma süreçlerine daha fazla dahil oldukları görülse de, çatışan gruplar veya uzlaştırmacılar bu konuda kazla istekli davranmamaktadır. Sivil toplum grupları uzlaşma içerisinde yer almak için çoğunlukla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. John ve Kew (2008), bunun nedenini elit uzlaştırmacıların sivil toplum gruplarının katılımına karşı direnç göstermesi olduğunu belirtirler.

Sivil toplumun uzlaştırma sürecine katılımıyla, çatışan tarafların sert ve taviz vermeyen tutumları yumuşatılabilir, düşman olarak görülen karşı tarafla müzakere etme isteği arttırılabilir ve çatışma kaynağı olan sebepler azaltılabilir (Walton ve McKersie, 1991, ss.382-391; Rubin, Pruitt ve Kim, 1994, ss.182-191). Sivil toplum gruplarının bu özellikleri nedeniyle uzlaşma süreçlerine dahil edilmesi genel kabul gören bir anlayıştır. Birleşmiş Milletler Eski Genel Sekreteri Kofi Annan bu yönde önemli gayret sarfetmiş, çatışmaların sonlandırılarak yeniden toplumsal ve toplumlar arası barışın sağlanması için sivil toplum gruplarının katılımının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Belloni (2008), 1995 yılında Dayton’da gerçekleştirilen Bosna görüşmelerinde, çatışma ortamında mağdur olan halkın seslinin görüşmelere yansıtılması gerektiğini belirtir. Görüşmeleri yürüten elitler genellikle mağduriyet yaşamamış kişilerdir ve halkın düşünceleri ve istekleri hakkında bilgi sahibi değildir. Bu nedenle toplumun beklentilerine cevap verecek barış şartlarını oluşturmaları zordur.

Sivil toplum gruplarının uzlaştırma faaliyetleri dışında bırakılması uzlaşma sürecini daha kolay işler hale getirdiği düşünülse de, sivil toplum gruplarının katılımı olmadan tesis edilen uzlaşma kalıcı olamaz. Sivil toplum gruplarının uzlaşma süreçlerine doğrudan veya dolaylı yollarla katıldığı durumlarda, toplumun fikirlerinin müzakerelere aktarılması kolaylaşmaktadır (John ve Kew, 2008). Bu sayede tesis edilen barış ortamının daha uzun süre devam ettirilmesi mümkün olmaktadır. İsrail - Filistin arasında gerçekleştirilen barış görüşmelerinin bugüne kadar başarı ile sonuçlanmaması bu durumun en somut örneğidir. İki taraf arasındaki çatışmaların sonlandırılmasına dair görüşmelere sivil toplum gruplarının dahil edilmemesi, iki toplum arasındaki düşmanlık duyguları eritmeye yetecek sürdürülebilir bir uzlaşmanın tesis edilmesini imkansız kılmıştır.

Sivil toplum gruplarının katılımı, toplumun genel duygu ve eğilimlerinin uzlaşma sürecine aktarılmasını sağlar. Toplumda varolan farklı duygu ve eğilimlerin ortak bir noktada buluşturularak uzlaşma masasına taşınması oldukça zor bir süreçtir. Diğer taraftan, sivil toplum grupları dini ve ideolojik akımların etkisiyle militanlaşarak illegal eğilimler içerisine de girmiş olabilirler. Bu nedenle, çatışmanın kaynakları göz önünde bulundurularak hangi sivil toplum gruplarının uzlaşma sürecine dahil edileceğini çok iyi belirlemek gerekir. Uzlaşma sürecinin başarıya ulaşması ve barış ortamının sürdürülebilir olması bu aşamada verilecek isabetli kararlara bağlıdır.

Başarılı Arabuluculuk İçin Gerekli Şartlar

Uluslararası uyuşmazlıklarda, tarafların kendi aralarında çözüm bulma konusunda yetersiz kaldıkları durumlarda, üçüncü bir aktörün taraflar arasında sağlıklı iletişimin kurulması ve her iki tarafın beklentilerine cevap verecek çözüm yollarının üretilmesi konusunda yardımcı olmasına "arabuluculuk" denir. "Arabulucu" rolünü oynayan devlet ya da kişi, aralarında uyuşmazlık bulunan devletleri yalnızca buluşturup görüşürmekle yetinmez, ayrıca kendisi de görüşmelere katılabilir. Bu kapsamda gerekli görürse, uyuşmazlığın taraflarına uyuşmazlığın çözülmesi için uygun gördüğü çözümleri önerebilir (Meray, 1975, s.327).

Dışişleri Bakanlığı'nca (2012, s.4-5) tercüme edilen Birleşmiş Milletler Etkin Arabuluculuk Rehberinde "üçüncü bir tarafın, iki ya da daha çok tarafa, ken-

di rızalarıyla, bir çatışmayı önlemek, yönetmek ya da çözmek için, karşılıklı kabul edilebilir mutabakatlar geliştirmelerine yardım ederek yardımcı olduğu bir süreç" olarak tanımlanan arabuluculuk, uluslararası uyuşmazlıklarda en çok başvurulan yöntemlerden biridir. Etkili arabuluculuk ise, "çatışmanın sebepleri ve dinamiklerini, tarafların konumlarını, çıkarlarını ve tutarlılıklarını ve bölgesel ve uluslararası ortamların olduğu kadar toplumun daha geniş bölümlerinin ihtiyaçlarını da göz önünde bulunduran süreci" ifade etmektedir.

Arabuluculuğun esaslarını belirleyen faktörler toplum yapısına, kültürüne ve inançlara göre değişmesine rağmen, farklı din ve kültürleri benimseyen toplumların da uyuşmazlık çözümlerinde bu yöntemle başvurdukları görülmektedir (Kadayıfçı, 2002; Moore, 1996, s.8). Başarılı bir arabuluculuk sürecinde gerekli olan anahtarların neler olması gerektiğini tespit eden çeşitli teoriler ortaya konulmuştur (Berkovitch ve Houston, 2000; Klaiboer, 1996; Savun, 2008). Bu teorilerin vurguladıkları ortak nokta, her uyuşmazlığın kendine özgü bileşenleri ve yapısı olduğudur.

Bercovitch ve Houston (1993), arabuluculuk sürecinin başarısını etkileyen 3 unsur tespit etmiştir: (1) Arabulucunun kimliği, (2) çözüm araçları ve (3) strateji ve yaklaşımları. Tarafların uzlaşma konusundaki istekleri, taraflar arasındaki geçmiş ilişkiler, arabulucunun motivasyonu, davranışları, sunacağı öneriler, ve taraflarla ilişkileri arabuluculuk faaliyetinin başarıya ulaştıran diğer faktörler olarak belirtilmiştir.

Arabulucunun Kimliği

Uyuşmazlıkların çözümünde arabulucunun kimliği sürecin başarısını etkileyecek önemli faktörler arasında kabul edilmektedir. Bercovitch ve Houston (2000, ss.173-174), arabulucunun kimliğinin, çözüm sürecinde meşruiyet, etkinlik ve güven hislerini kuvvetlendiren etkisinden bahsederken, Young'a (1967, s.9) göre, arabulucunun kimliği ve karakteristik özellikleri çözüm sürecini başarısını etkileyen temel belirleyicilerdir. Bercovitch ve Houston tarafların güvenini kazanan arabulucuların çözüm sürecinde 'meşruiyet' ve 'güvenilirlik' algısını arttırarak karşılıklı anlaşmayı kolaylaştırdığı vurgulanmıştır.

Arabuluculuk yöntemi genel olarak devletler tarafından uygulanan dış politikalar olarak görülmesine rağmen, aslında devletler haricinde bireyler, siyasi aktörler, ve uluslararası örgütlerin temsilcileri de

uyuşmazlık çözümünde arabulucu olarak rol alabilir. Ayrıca, dini kuruluşlarının da dahil olduğu sivil toplum kuruluşları da, güvenlik ve adaletin sağlanması konularına olan ilgileri doğrultusunda artan bir şekilde uyuşmazlık süreçlerinde rol almaktadır. Arabulucu olarak görev yapan bu aktörlerin çözüm süreci üzerindeki etkileri, sahip oldukları kimlik, statü, ve prestij gibi diğer dinamiklere göre değişmektedir (Touval, 2003).

Arabulucunun Çözüm Araçları

Touval (2003,) arabulucuların başarılı olmak için taraflar üzerinde ikna gücünü arttıracak araçlara ihtiyaç olduğunu belirtir. Arabulucular çözüm sürecine dahil olduklarında kendi ajandalarındaki menfaatleri doğrultusunda hareket ederler. Bu durumda, aslında iki taraflı bir uyuşmazlıktan daha çok üç taraflı bir uyuşmazlıktan söz etmek gerekir. Yani, arabulucu, üçüncü taraf olarak görüşmelere dahil olur. Arabulucunun ikna kabiliyeti uyuşmazlık çözümünde en etkili unsurdur. Arabulucuların devletler olduğu durumlarda ikna gücü, ekonomik veya askeri güç, politik destek gibi faktörlere dayandırılabilir gibi, devlet haricinde bir kurum veya kişi olması durumunda, prestij, meşruiyet, güven veya etik duruş gibi faktörler de tarafları ikna etmede yardımcı olabilir (Slim, 1992).

Arabulucunun motivasyonu da çözüm sürecinin başarısı ile doğrudan ilişkilidir. Etkili arabuluculuk, taraflar ve arabulucu arasındaki karşılıklı güven duygusuna dayanır ve bunun için arabulucunun tarafların rızasını almış, yüksek motivasyona sahip olarak sürece aktif katılımı gerekir (Bercovitch ve Houston, 1993). Arabulucunun motivasyonu tarafların uyuşmazlığın çözüleceğini dair inancını artırır ve arabulucuya daha fazla destek vermelerini sağlar.

Arabuluculuk Stratejileri ve Yaklaşımları

Arabuluculuk sürecinin başarıya ulaşması için diğer önemli bir faktör arabulucunun takip ettiği yol ve stratejilerdir. Uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması için arabulucunun izlediği stratejiler 3 kategoride incelenebilir:

1. Arabulucu taraflar arasında köprü vazifesi görür ve sadece tarafların konu hakkındaki fikirlerini birbirlerine iletir. Arabulucunun buradaki rolü

şeffaf iletişimin sağlamak suretiyle yanlış anlaşılımları ve önyargıları ortadan kaldırmaktır.

2. Arabulucu tarafların karşılıklı olarak görüşüp fikirlerini paylaşabilecekleri uygun bir ortam hazırlayarak, taraflar için sağlıklı müzakere zemini oluşturur.
3. Arabulucu müzakere sürecine dahil olur ve tarafları sunulan öneriler konusunda ikna etmeye çalışır (Young, 1967, s.38).

İlk iki stratejide arabulucu tarafların sorumluluk almalarını sağlayarak, müzakereler neticesinde kendi aralarında uyuşmazlığı çözüme kavuşturmalarını bekler. Bu şekilde ortaya çıkacak çözüm tarafların kendi iradelerinden kaynaklandığı için meşruiyet ve kabul edilebilirlik düzeyi oldukça fazladır. Ancak bu yöntem, tarafların uzlaşmasının uzun zaman alması ve çoğu zaman çözüme ulaşamaması nedeniyle eleştirilmektedir (Lee, 2002).

Diğer taraftan, arabulucunun sürece aktif katıldığı durumlarda, arabulucunun süreç arttıkça uyuşmazlık konusu hakkında taraflara baskısı daha da artacağından taraflar süreci uzatmak istemezler. Özellikle arabulucunun taraflarını güvenini kazanmış bir aktör olması halinde, bu stratejinin diğer iki stratejiye göre daha başarılı olduğunu savunulur (Muldoon, 2006). Ancak ortaya konulan çözüm, üçüncü taraf olarak sürece dahil olan arabulucu tarafından ikna veya baskı yoluyla tesis edildiği için, arabulucunun taraflar nezdindeki meşruiyeti ve güvenilirliğine göre kabul edilebilirlik düzeyi değişebilir.

Arabulucu Olarak Dini Aktörler

Dini aktörler, dini inanış, gelenek, prensip ve değerler doğrultusunda hareket eden kuruluş, organizasyon veya bireyler olarak tanımlanabilir. Bu aktörler arabuluculuk sürecinde tesiri altında oldukları dini değerleri, prensipleri, metinleri veya diğer dini motifli kaynakları kullanarak çözüm ararlar. Uyuşmazlıklarda dini aktörlerin çözüm sürecine katılımı yeni değildir. Din adamları (rahipler imamlar ve hahamlar), dini liderler (Gandhi, Martin Luther King, Malcolm X), dini hareketler ve organizasyonlar (Ahlaki Silah-

lanma¹ - Moral Re-Armament), Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches) ve İslam Konferansı Örgütü) gibi aktörler uyuşmazlıkların çözümünde çok eski tarihlerden beri rol almaktadırlar.

Özellikle son 20 yılda dini aktörlerin, eğitici, arabulucu veya gözlemci olarak, uluslararası adaletin gerçekleştirilmesinde daha fazla aktif olmaya çalıştıkları görülmektedir (Sampson, 1997). Bu aktörler, davranış biçimlerinin değiştirilmesi, uyuşmazlık taraflarının eğitimi, uyuşmazlığın sebep olduğu hasar ve travmaların iyileştirilmesi gibi konularda aktif rol alarak, devletler üzerinde barışçıl politikalar geliştirmesi konusunda etkili olmaktadır (Abu Nimer, 2001).

Buna rağmen, uyuşmazlıklar üzerine yapılan çalışmalarda, dini meselelerin pozitivist bakış açısında kendisine yer bulamayacağı gerekçesiyle dini aktörlere pek fazla yer verilmemiştir. Ancak, soğuk savaş sonrası gelişmeler din ve uyuşmazlık çözümü arasındaki ilişkinin araştırılmasını gerekli kılmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının dini motifli terör örgütü El Kaide tarafından gerçekleştirilmesi, din ve çatışma kavramlarının analiz edilip doğru bakış açılarının ortaya konulmasına yönelik çalışmaları arttırmıştır. Yapılan çalışmalar dinin uyuşmazlıklar üzerinde hem negatif, hem de pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Dini değerlerin, geleneklerin, kaynakların ve söylemlerin uyuşmazlığa neden olan gruplarca meşrulaştırma aracı olarak kullanılması, dini aktörlerin çoğu zaman çözüm arayışlarının dışında bırakılmasına neden olmuştur. Temelde barış ve dayanışmayı öğütleyen dini inanışlar ve değerlerin sosyal hayat üzerindeki belirleyici etkisinin uyuşmazlıkların çözümünde de faydalı olabileceği anlaşılmıştır.

1 "Ahlaki Silahlanma", 1938 yılında Amerika'da Başkanı Frank Buchman tarafından dini hayatın derinleştirilmesine yönelik olarak kurulmuştur. Buchman, askeri silahlanmanın uyuşmazlıkları çözüme yetersiz olduğunu ileri sürerek ve 29 Mayıs 1938'de Londra'da 3000 kişinin katıldığı bir miting ile Moral Silahlanma (Moral Re-Armament) hareketini başlatmıştır. Buchman'a göre "Milletler moral olarak silahlanmalıdır. Ahlaki diriliş aslında ekonomik dirilişinde tetikleyicisidir. Ahlaki diriliş ve yenilenme krizlere sebep olmaz, tam tersine toplumda güvenin tesis edilmesine yardımcı olur ve hayatın her aşamasında birleştirici rol oynar." Buchman 1961 yılında vefat etmiş ve o tarihe kadar hareketin başkanlığını yapmıştır. 2001 yılında hareketin ismi "Değişim Girişimcileri" (Initiatives of Change) olarak değiştirilmiştir. Bu organizasyon hakkında bilgi için bakınız: http://en.wikipedia.org/wiki/Initiatives_of_Change

Arabulucunun, uyuşmazlığın tarafları tarafından meşru ve güvenilir kabul edilmesi, uyuşmazlık konusuna her iki tarafın gözüyle bakarak, tarafsız bir tutum izlemesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilkedен hareketle, arabuluculuk tanımları "tarafsızlık" ibareleri ile birlikte yapılmaktadır. Folberg ve Taylor (1984, s.7), arabuluculuğu "tarafsız bir kişinin yardımıyla anlaşmazlık konusu olan meselelerin sistematik bir şekilde çözüme kavuşturulması" olarak tanımlar. Bingham'a (1985, s.5) göre ise arabuluculuk "tarafsız bir kişinin müzakeresindeki yardımınıdır". Tarafsız oldukları doğrudan kabul gören dini aktörler, toplum içinde gördüğü saygı sayesinde çatışan grupları sakinleştirme ve çatışma nedenlerini ortadan kaldıracak teklifler sunarak tarafları uzlaşmaya ikna etme potansiyeline sahiptir.

Bazı bilim insanları arabulucunun uyuşmazlığın sebeplerini iyi bilen bir kişi olmasının, meşruiyet ve güvenilirliği arttıracaklarını ve çözüm sürecinin başarılı olmasında daha etkili olacağını savunur (Kadayıfçı, 2002). Dini aktörler bu tip arabuluculardandır. Toplum üzerindeki manevi etkileri uyuşmazlıkların çözüm sürecinde sahip oldukları en önemli faktördür. Bu nedenle, insanları eşitlik, adalet, barış ve insan haklarına saygı gösterilmesi konularında, diğer aktörlere göre daha kolay yönlendirmelerde bulunabilirler.

Dini aktörler manevi kimlikleri sebebiyle arabuluculuk sürecinde farklı bir pozisyona sahiptirler. Bu kimlik, dini aktörlerin meşruiyetinin taraflarca en baştan kabullenilmesini kolaylaştırır. Bu nedenle, Pakistan, Afganistan, Irak, Sierra Leone ve Filistin gibi sıklıkla çatışmaların yaşandığı ülkelerde, dini aktörler arabuluculuk sürecinde rol alarak çözüme katkıda bulunmuşlardır. Diğer taraftan dini gruplar kurdukları sivil toplum kuruluşları sayesinde, ulusal ve uluslararası olarak geniş bir alanda faaliyet gösterirler ve benzer organizasyonlarla irtibat halindedirler. Bu durum, dini aktörlere, kendi kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda, irtibatlı oldukları kişi veya kurumların kaynaklarına da başvurma imkanı sağlar.

Dini Aktörlerin Rolünü Belirleyen Şartlar

Dini aktörler her uyuşmazlıkta rol alamazlar. Dini aktörlerin etkin olabilmesi için bazı şartların varlığı gerekir. Bu şartların başında, arabuluculuk yapacak dini aktörün, tarafların kimliği, uyuşmazlık konusunun niteliği ve taraflarla ilişkileri bakımından ta-

raflarca “kabul edilebilir” olması gerekir. Bu şartlar oluşmadan dini bir aktörün arabuluculuk sürecine dahil olması çözüm umutlarını zayıflatır.

Dini aktörlerin meşru ve kabul edilebilir olmaları, tarafların kimlikleri ile doğrudan ilişkilidir. Çözüm süreci içerisinde müzakereler tarafların karakteristik özellikleri ve politik sistemlerinin yapısına göre şekilleneceği için uyuşmazlık yönetiminden sorumlu olan arabulucunun, bu özellikleri bilen ve uyum sağlayan bir aktör olması gerekir (Ember ve Russett, 1992; Dixon, 1993).

Arabuluculuk üzerine yapılan çalışmalar, demokratik ülkelerin diğer politik sistemleri uygulayan ülkelerle karşılaştırıldığında, uyuşmazlık yönetim sürecinde diplomatik ve diyaloga dayanan yöntemleri uygulamaya daha fazla istekli olduklarını göstermektedir. Demokratik olmayan ülkeler ise daha çok dayatmacı veya zor kullanmayı içeren yöntemleri tercih ederler (Bercovitch ve Kadayıfçı, 2002, s.32). Ülkelerin siyasi sistemi içinde faaliyet gösteren partilerin de birbirlerine karşı tutumları çözüm sürecinde önemlidir. Eğer iktidar ve muhalefet partileri birbirlerini farklı görüşleri savunan iki grubun meşru temsilcileri olarak kabul ederlerse, uyuşmazlık yönetimi kolaylaşır. Bu bakış açısının yerini düşmanca duygular alırsa, çözüm süreci içerisinde anlaşma ile neticelenecek ifadeler kurmak zorlaşır.

Bugünkü uyuşmazlıkların çoğu farklı dini ve kültürel değerlere sahip taraflar arasında yaşanmaktadır. Bu uyuşmazlıkların taraflarının kimlik tanımlamalarında, dini inanışlar ve kültürel değerlere mutlaka yer verilmektedir. Bir başka ifadeyle, dini ve kültürel değerler kimlik algısı ve tanımlamalarının vazgeçilmez unsurlarıdır. Öyleyse, özellikle dini inanışların ön plana çıktığı uyuşmazlıklarda, dini aktörlerin arabulucu olarak rol almasının sürecin başarısını olumlu yönde etkileyeceği öngörülebilir. Dini aktörler, çözümün tesisini tek başlarına sağlayamazlar da, toplumda gördükleri saygınlık ve itibar sayesinde sürece önemli katkılarda bulunabilirler. Sierra Leone’de olduğu gibi, tarafları müzakere etme konusunda ikna edebilirler veya Nijerya’da olduğu gibi karşılıklı düşmanca yaklaşım ve anlayışların yumuşamasına zemin hazırlayabilirler.

Uyuşmazlık çözümü üzerine yapılan araştırmalar arabuluculuk sürecinin başarısının, uyuşmazlığın oluşum şekli ile doğrudan ilişkili olduğunu gös-

termiştir. Uyuşmazlık konusuna taraflarca verilen önem, anlaşma sürecinde geliştirilecek öneriler üzerinde etkili olur. İnanışlar, temel toplumsal değerler, kimlik veya entegrasyon konularında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü, tarafların ciddi fedakarlık yapmasını gerektirebilir. Çünkü bu tarz uyuşmazlıklar, uzun süren ve bedeli toplumlar tarafından ağır ödenen uyuşmazlıklardır (Bercovitch ve Kadayıfçı, 2002). Bu tür uyuşmazlıklarda dini aktörler, karşılıklı uzlaşma zemini hazırlanmasında rol alabilir.

Uyuşmazlıklar, taraflar arasında ortaya çıkan ve uzun süre devam eden fikir ayrılıklarının neden olduğu kin ve nefret duygularının zamanla düşmanca tavır ve davranışlara dönüşmesi ile daha da derinleşir. Bu nedenle tarafların birbirlerine karşı bakışlarını değiştirerek uzlaşmacı bir tutum sergilemelerini sağlamak kolay olmaz. Böyle durumlarda ortak dini duygulara ve kültürel değerleri ön plana çıkaracak bir strateji izlemek, barış ortamının oluşmasına hizmet edebilir ve bunu yapacak en uygun aktörler dini kimlikleri ön plana çıkan kişi veya kurumlardır. Bu kişi veya kurumlar, dini imajları ve manevi söylemleriyle geçmiş kırgınlıkların dinmesine ve tarihi toplumsal bağların kuvvetlenmesine yardımcı olabilirler.

Dini Aktörlerin Arabuluculuk Örnekleri

Uyuşmazlıkların tarafları arasında sürdürebilir ilişkilerin geliştirilmesi, uyuşmazlığı sona erdiren bir anlaşma metninin imzalanmasından çok daha fazla çaba gerektiren bir konudur. Dini kurum ve kuruluşlar toplumda sahip oldukları saygı ve itibar sayesinde ve toplumdaki sempatanları vasıtasıyla taraflar arasında sağlıklı diyalogların kurulmasında ve samimi ilişkilerin tesis edilmesinde etkili olabilirler (Kadayıfçı, 2002). Bunun yanında dini aktörlerin en önemli farkı, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması ve sonrasında çözümün kalıcı kılınması için gerekli olan sabır ve zamana, takip ettikleri misyonları gereği doğal olarak sahip olmalarıdır.

Dini aktörlerin diğer arabuluculardan önemli bir farkı da motivasyon konusunda görülmektedir. Arabulucunun motivasyonu daha öncede ifade edildiği gibi tarafların çözüme yönelik tutum geliştirmelerinde çok etkilidir. Dini aktörlerin sahip olduğu manevi temellere ve dini ritüellere dayanan motivasyonu, çoğu zaman taraflar arasında sorgulanmadan kabul görür. Tarafların dini aktörlere yönelik bu algısı arabuluculuk sürecinin başarıya ulaşma ihtimalini üst

düzeğe çıkartır. Örneğın Sierra Leone'deki uyuşmazlıkta "Din Konseyinin" (IRCSL) çözüm sürecine dahil olması, devlet yetkilileri, isyancılar ve toplumun geneli tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1990'lı yılların sonlarında ortaya çıkan iç çatışmada, Sierra Leone Din Konseyi'nin bu uyuşmazlığın çözümünde başarılı olmasının sebebi, cami ve kiliselerin ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısının gelişiminde önemli rol almalarıdır. Çatışma ortamı başladığında Müslüman ve Hristiyan taraflar, dini liderlerin şiddetin sona erdirilmesi konusunda aktif rol almalarını istemişler ve dini kimliklerini kullanan liderler cunta temsilcileri ve karşıtları ile diyalog kurarak insan hakkı ihlallerine son verilmesini sağlamışlardır (Turay, 2000). Toplumda, Din Konseyi'nin barış ve huzurun tesisinden başka bir amaç gütmeyeceğine olan inanç müzakerelerin kısa süre içinde çözüm ile neticelenmesini sağlamıştır.

1967 yılında Nijerya iç savaşında da Quakers'in² aldığı rol benzer özellikleri ortaya koymaktadır. Cyntia Sampson'ın (1994, ss.107-111) yaptığı araştırma, Nijerya'daki çatışan grupların (Biafran grupları ve devlet), Quakers'in çözüme ulaşmaktan başka kendi menfaatlerini yükseltmek gibi ayrıca bir amacının olmadığı ve tamamen inançlarından kaynaklanan barış ve adaletin tesisi adına hareket ettikleri konusunda hiç şüphe duymadıklarını ortaya koymuştur. Tarafların temsilcilerine arabulucu olarak Quakers'in motivasyon kaynağı sorulduğunda, "insanlığa olan adanmışlıktan" cevabını vermişlerdir. Dini kimliğini kullanan Quakers, savaş sürecinde tarafların orta düzey temsilcileri ile görüşerek barış konferansına katılmaları konusunda ikna etmiştir (Sampson, 1994, s.93).

Diğer bir örnek, Vatikan'da bulunan Hristiyan grup olan Sant'Egido'nun, 1996 yılında Arnavut ve Sırp lar arasındaki ilk antlaşma olan Kosova Eğitim Antlaşmasının imzalanması sürecine katkıda bulunmasıdır. Bu süreçte Sant'Egido, eğitim, sağlık, kültür, spor ve gazetecilik gibi birçok alandaki arabuluculuk faaliyetlerine katılmakla kalmamış, antlaşmanın imzalanmasından sonra da, antlaşma hükümlerinin uygulanmasını takip ederek taraflar arasında sürdürülebilir diyalog ortamının kurulmasına yardım etmiştir (Bartoli, 1999).

2 1660 yılında İngiltere'de başlayan dini bir hareketin üyelerinden oluşan topluluk. "Religious Society of Friends" olarak da bilinir. Bkz: <http://en.wikipedia.org/wiki/Quakers>

1985 yılında Şili ve Arjantin arasında ortaya çıkan Beagle Kanalı uyuşmazlığı da Papa'nın arabuluculuk yapmasıyla çözüme kavuşturulabilmiştir (Garrett, 1985, ss.81-82). Kanalin hangi ülkeye ait olduğu konusunda ortaya çıkan bu uyuşmazlıkta uygulanan arabuluculuk stratejileri, çatışan tarafların ilgi alanlarının ve hassasiyetlerinin iyi anlaşılmasının sürecin yönetilmesinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Yıllar süren uyuşmazlıkta hiçbir ilerleme kaydedilememişken, Papa'nın sürece dahil olmasından sonra taraflar uzlaşma konusunda daha istekli davranmışlar ve çözüme yönelik somut adımlar atılabilmiştir.

İsrail ve Filistin arasında 1948 yılında Filistin topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesi ile başlayan uyuşmazlığın çözüm sürecinde Amerika, İngiltere, Norveç, Mısır ve Türkiye gibi ülkeler arabuluculuk yapmış olmasına rağmen kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Uyuşmazlığın dinamikleri zaman içerisinde genişleyerek kimlik, din, özgürlük ve varolma mücadelesi olarak kendini göstermesiyle birlikte kesin çözüme ulaştıracak öneriler üretmek zorlaşmıştır. Büyük çabalar harcanarak elde edilen kazanımlarla 1993 yılında Oslo Antlaşması, 2000 yılında Filistin'in özgür bir devlet olarak tanınma çabalarında ısrar etmesi iki taraf arasındaki çatışmaları yeniden hızlandırmıştır. İsrail ve Filistin arasındaki uyuşmazlığın uzun yıllar boyunca gelişen derin köklere sahip olması çözümsüzlüğün tek nedeni değildir. Çözüm arayışlarının sadece siyasal alanda sınırlı tutularak, zaman içerisinde taraflarca kabul gören makul tekliflerin iki tarafın halklarına anlatılamaması, bu tekliflerin halk tarafından benimsenmesini engellemiştir (Jadou, 2009). Dini ritüellere sıkı sıkıya bağlı bu iki devletin halkları, çatışma ortamının her iki tarafın zararına olduğu konusunda dini aktörler tarafından ikna edilmesi, süreci yönetenlerin çözüme yönelik daha istekli ve özverili olmalarını sağlayabilirdi.

Bu örnek olaylar, dini aktörlerin arabuluculuk stratejilerinin, onların dini prensiplerini ve inançlarını yansıttığını göstermektedir. Bu durum, arabulucuların taraflar üzerindeki etkisini artırır. Sonuç olarak; dini aktörler, affetme, doğruluk, kişisel sorumluluk, sevgi, sabır, adalet gibi dini ritüellere referans verirler. Bu kaynakları kullanarak uyuşmazlığın sadece çözüme kavuşması ile değil aynı zamanda samimi ilişkiler geliştirerek çözümün kalıcı olması için de çaba sarf ederler.

Sonuç

Uyuşmazlıkların çözümü üzerine son 20 yılda yapılan araştırmalar, sivil toplum gruplarının uyuşmazlık çözüm süreçlerine dahil edilmediği durumlarda tesis edilen barışın uzun süreli olmadığını göstermektedir. Sivil toplum gruplarının uyuşmazlık çözümüne katılmaları, tarafları temsil eden elitleri politik çıkarları bir tarafa bırakarak, barış görüşmelerinin samimi bir ortamda yürütmeye teşvik eder. İki taraf arasında çözümün tesis edilmesi, uyuşmazlığın tamamen sona erdiği anlamına gelmez. Araştırmalar, çözüm ile sonuçlanan uyuşmazlıkların üçte biri iki yıl içerisinde yeniden ortaya çıktığını göstermektedir (Walter, 2004). Bu nedenle, taraflar arasında sağlıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi de, uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması kadar önemli bir meseledir. İşte dini aktörlerin asıl kritik yönü de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Dini aktörlerin uyuşmazlık çözüm sürecinde iki önemli avantajları vardır. Birincisi, sahip oldukları güvenilirlik, barış ve huzurun tesis edilmesinden başka bir amaç gütmemeleri ve bu karakteristik özellikleri nedeniyle toplum nazarında kazandıkları saygı ve itibardır. İkincisi ise, farklı dinlerin çok fazla ortak ritüellere sahip olmaları nedeniyle farklı dine mensup taraflar arasında uzlaşmanın yolunu açacak diyalog ortamını hazırlayabilmeleridir. Dinlerin en önde gelen ortak özellikleri, toplumun barış ve huzurunu sağlayacak davranış tarzlarını telkin etmeleridir. Varlıklarının temeli olan bu misyonu yerine getirirken, kendi menfaatlerini peşinde koşmamaları, dini aktörlerin arabulucu olarak meşruiyetini ve güvenilirliğini kuvvetlendirir.

Uyuşmazlığın sıkça yaşandığı günümüz dünyasında dini aktörlerin bu özelliklerinden faydalanılmasının, uluslararası ilişkilerde barışın hakim kılınmasına önemli katkılar yapacağı anlaşılmaktadır. Ancak, yakın zamana kadar dini aktörlerin barış arayışlarına katılımı konusunda pek fazla araştırma yapılmamış olması, bu konuda kesin sonuçlara ulaşmayı imkansız kılmaktadır. Bu nedenle, dini konulara referanslar yapmanın anlaşmazlık konularının derinleştirme riskini de taşıdığı göz önünde bulundurularak, dini aktörlerin sahip oldukları kaynakları nasıl kullanacakları konusunda çok hassas olmaları gerekir.

Kaynakça

- Abu Nimer, M. (2001). Conflict Resolution, Culture, and Religion: Toward a Training Model of Inter-religious Peacebuilding. *Peace Research*, 38 (6), 685–704.
- Bartoli, A. (1999). Mediating Peace in Mozambique: The Role of Community of Sant’Egidio. Chester A. Crocker; Fen Osler Hampson ve Pamela Aall (Ed.), *Herding Cats: Multi Party Mediation in a Complex World*. Washington DC: USIP Press.
- Belloni, R. (2008). Civil Society in War to Democracy Transitions. Anna Jarstad ve Timothy Sisk (Ed.), *From War to Democracy: Dilemmas of Peacebuilding*. Cambridge University Press.
- Bercovitch, J. & Houston, A. (1993). Influence of Mediator Characteristics and Behavior on the Success of Mediation in International Relations. *International Journal of Conflict Management*, 4 (4), 297–321.
- Bercovitch, J. & Houston, A., (2000). Why Do They Do It Like This? An Analysis of the Factors Influencing Mediation”, *Journal of Conflict Resolution* 44 (2), 170–202.
- Bercovitch, J. & Kadayıfçı, A. (2002). Exploring the Relevance and Contribution of Mediation in Peace Building. *Peace and Conflict Studies* 9 (1), 21–41.
- Bingham, G. (1985). *Resolving Environmental Disputes*, Washington, DC: The Conservation Foundation.
- Dışişleri Bakanlığı (2012). *Birleşmiş Milletler Etkin Arabuluculuk Rehberi*. Ankara.
- Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Dixon, W. (1993). Democracy and the Management of International Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 37, 1, 42–68.

- Ember, C., Ember, M. & Russett, B. (1992). Peace Between Participatory Politics. *World Politics* 44, 4, 573-599.
- Folberg, J. & Taylor, A. (1984). *Mediation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Garrett, J. (1985). Beagle Channel Dispute: Confrontation and Negotiation in the Southern Cone. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 27, 3, 81-109.
- Jadou, A. A. (2009). *Regime Analysis: An Alternative Approach to Explaining the Failure of the Peace Process in the Middle East*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Medford, MA: The Fletcher School of Law and Diplomacy.
- John, A. & Kew, D. (2008). Civil Society and Peace Negotiations: Confronting Exclusion. *International Negotiation*, 13, 11-36.
- Kadayıfçı, A. (2002). *Standing on an Isthmus: Islamic Narratives of War and Peace in Palestine*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Washington DC: American University, School of International Service.
- Kempel, W. (1999). The Negotiations of the Basel Convention on the Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal: A National Delegation Perspective. *International Negotiation* 4, 3, 411-431.
- Klaiboer, M. (1996). Understanding Success and Failure of International Mediation. *Journal of Conflict Resolution* 40, 2, 360-389.
- Lee, S. (2002). The Effectiveness of Directive Mediation Strategies. Amerikan Siyaset Bilimi Derneği yıllık seminer sunumu, http://www.allacademic.com/meta/p139819_index.html (erişim tarihi: 19.11.2013)
- Meray, S. L. (1975). *Devletler Hukukuna Giriş*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Moore, C. (1986). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Muldoon, B. (2006). *Heart of Conflict*. New York: Putnam.
- Roehl, J. & Cook, R. (1985). Issues in Mediation: Rhetoric and Reality Revisited. *Journal of Social Issues* 41, 2, 161-178.
- Rubin, J. Z., Pruitt D. G. & Kim, S. H. (1994). *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*. New York: McGraw-Hill.
- Sampson, C. (1997). Religion and Peacebuilding. I.W. Zartman ve L. Rasmussen (Ed.), *Peacemaking in International Conflict: Methods and Techniques*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Sampson, C. (1994). To Make the Real Bond Between Us All: Quaker Conciliation During Nigerian Civil War. Douglas Johnston ve Cynthia Sampson (Ed.), *Religion, the Missing Dimension of Statecraft*. New York: Oxford University Press.
- Savun, B. (2008). Information, Bias , and Mediation Success. *International Studies Quarterly*, 52, 25-47.
- Slim, R. (1992). Small State Mediation in International Relations: Algerian Mediation of the Iranian Hostage Crisis. Jacob Bercovitch ve Jeffrey Z. Rubin (Ed.), *Mediation in International Relations*. New York: St. Martin's Press.
- Touval, S. (2003). Mediation and Foreign Policy. *International Studies Review*. 5, 4, 91-95.
- Turay, T. M. (2000). Civil Society and Peacebuilding: The role of the Inter-Religious Council of Sierra Leone", <http://www.c-r.org/our-work/accord/sierra-leone/inter-religious-council.php> (erişim tarihi: 21.11.2013).
- Walter, B. (2004). Does Conflict Beget Conflict? Explaining Recurring Civil War. *Journal of Peace Research*, 41, 3, 371-388.
- Walton, R. E., ve McKersie, R. B. (1991). *A Behavioral Theory of Labor Negotiations: An Analysis of a Social Interaction System*. Ithaca: ILR Press.
- Wehr, P. & Lederach, J. P. (1996). Mediating Conflict in Central America. Jacob Bercovitch (Ed.), *Resolving International Conflict: The Theory and Practice of Mediation*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Young, O. R. (1967). *The Intermediaries: Third parties in International Crises*. Princeton, NJ: Princeton University Press.